

تحلیلی بر نقش آفرینی زنان در مدیریت مراتع عشایری (مطالعه موردی: سامان‌های عرفی منطقه شول‌آباد لرستان)

لیلا خاکی‌پور^{۱*}، حسین بارانی^۲، احمد عابدی سروستانی^۳ و سعید غلامرضایی^۴

*۱- نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری علوم مرتع، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ایران، پست الکترونیک: l_khaki pour@yahoo.com

۲- دانشیار، گروه مرتع‌داری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ایران

۳- استادیار، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ایران

۴- استادیار، گروه توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه لرستان، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۷/۲/۱۵

تاریخ دریافت: ۹۶/۷/۱۱

چکیده

این تحقیق با هدف بررسی الگوی تقسیم کار حاکم بر فعالیت‌های مدیریتی مراتع نزد خانواده‌های عشایری و نیز بررسی نقش زنان در مدیریت مراتع در سامان‌های عرفی عشایری در منطقه شول‌آباد شهرستان الیگودرز واقع در استان لرستان انجام گردید. این تحقیق به شیوه پیمایشی انجام شد. به طوری که در بخش اول تحقیق با استفاده از شیوه مشاهده و مصاحبه نامنظم (آزاد) داده‌هایی حاصل گردید و بعد داده‌های حاصل در طرح پرسش‌نامه استفاده شد. در تعیین حجم نمونه از جدول کرجسی و مورگان استفاده شد. در بخش کمی تعداد ۴۴ پرسش‌نامه با سئوالات باز در بین زنان عشایر تکمیل شد. مدیریت مراتع در سه بخش بهره‌برداری، حفاظت و احیاء و توسعه بررسی گردید. یافته‌های این تحقیق نشان داد الگوی تقسیم کار حاکم بر فعالیت‌های این خانواده‌ها به گونه‌ای است که زنان بیشترین نقش خود را در بهره‌برداری مراتع ایفاء می‌کنند و در بخش‌های حفاظت و احیاء مراتع نقش کمتری دارند. همچنین نتایج این تحقیق نشان داد زنان عشایر همانند گذشته در زمینه تولید محصولات دامی و فرآورده‌های لبنی و نیز برداشت گیاهان دارویی و خوراکی نقش قابل توجهی داشته و سهم عمده‌ای در تولید و عرضه این محصولات دارند.

واژه‌های کلیدی: تقسیم کار، نقش زنان، مراتع عشایری، شول‌آباد.

مقدمه

باغ‌داری، صنایع‌دستی، تأمین سوخت و مدیریت منزل (Fotovati et al., 2013)، ماهی‌گیری، فراوری و بازاریابی مواد غذایی (Khani, 1997) است. یکی از بخش‌هایی که زنان روستایی شرکت فعالی در آن دارند و به شکل‌های مختلف در آن ایفای نقش می‌کنند، بهره‌برداری از مراتع است. آنان از تولیدات مراتع در جهت تأمین نیازها و کسب درآمد (Iffat, 2006)، تعلیف دام (Ghaniyan et al., 2008) و بهره‌برداری محصولات فرعی مراتع (Asgari Moghadam, 2008) بهره می‌گیرند.

زنان روستایی نیمی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند (Shadi Talab & Khanjaninejad, 2012) که نزدیک به ۶۳ درصد فعالیت‌های دامداری کشور بر عهده آنان است (Bina, 2003). این زنان به طور مستقیم و غیرمستقیم در امور مرتبط با خانه، مزرعه و مدیریت دام مشارکت دارند (Mirlotfi et al., 2013; Sathiabama, 2010). به طور کلی مهمترین فعالیت‌های انجام شده به وسیله این زنان، کشاورزی، دامداری، پرورش طیور، پرورش زنبور عسل، پرورش کرم ابریشم،

فردی که در پایگاه معینی قرار دارد، انتظار دارند. از نظر وی نقش‌ها به صورت بخشی از فرایند اجتماعی شدن به فرد آموخته می‌شود و بعد او این نقش‌ها را می‌پذیرد. لیتون نقش را شامل نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتاری می‌داند که جامعه به فرد یا افرادی که یک پایگاه را اشغال می‌کنند، دارد (Coser & Rosenberg, 2015). مفهوم نقش بیانگر موقعیت هر عنصر در فضای اجتماعی است. بنابراین نقش جنبه‌ای از فیزیولوژی سازمانی است و مستلزم کارکرد و انطباق است (Coser & Rosenberg, 2015). دارندورف بیان می‌کند که برای هر وضعیتی که فرد در آن قرار می‌گیرد، الگوهای رفتاری متناسب با آن وجود دارد که به آن "نقش اجتماعی" می‌گویند. به عبارت دیگر موقعیت‌ها بیانگر کجایی فرد در جامعه هستند و نقش‌ها به او می‌گویند که در این وضعیت چه باید بکند و چه انتظاری از وی می‌رود (Dahrendorf, 2015). بنابراین، مطالعه نقش‌های متفاوت زنان و فهم صحیح واکنش‌های جنسیت تحت تأثیر محیط، نیازمند بررسی‌های دقیق و عمیق در مورد نقش‌های جنسیتی، مسئولیت‌ها و کنترل منابع از سوی زنان است. از سوی دیگر عدم توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان به نقش زنان در برنامه‌های توسعه پایدار موجب عدم موفقیت این برنامه‌ها می‌گردد (Tanzeel, 2012; Khani, 2012).

از این رو، بررسی نقش آفرینی زنان عشایر در مدیریت مراتع علاوه بر اینکه می‌تواند گامی مؤثر در شناخت توانایی‌ها و قابلیت‌های آنان و بهره‌گیری صحیح از توانمندی‌های جنسیتی این بخش از جمعیت فعال کشور بردارد؛ همچنین می‌تواند منجر به دستیابی به آمار و اطلاعاتی بیشتر، در زمینه‌های مرتبط با بهره‌برداری مراتع در میان آنان شود. این پژوهش با هدف بررسی نقش زنان عشایر در مدیریت عرصه‌های مرتعی و در راستای پاسخ به این پرسش، که زنان چه سهمی در فعالیت‌های مدیریتی مراتع داشته و چه نقشی را در مدیریت این عرصه‌ها ایفا می‌کنند؟، شکل گرفت.

مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه

این تحقیق در سامان‌های عرفی چغاگرگ و دالانی منطقه

نقش‌ها و وظایفی که زنان روستایی برعهده دارند، موجب ارتباط تنگاتنگ آنها با منابع طبیعی و محیط‌زیست شده (Ghadiri Maasoom *et al.*, 2005) و بیشترین تماس مستقیم را با این منابع دارند (Batebi & Soltani, 2014). این امر خود سبب افزایش آگاهی آنان نسبت به منابع طبیعی (Najafian & Namdari, 2013) و به طبع آن شیوه برخورد محافظه‌کارانه با محیط‌زیست (Ghaniyan *et al.*, 2008) و عملکرد مسئولانه آنان در حفاظت از منابع طبیعی شده است (Sohrabzadeh, 2004). به طوری که این بهره‌برداران طبیعت، خطر تخریب منابع طبیعی را بیشتر درک می‌کنند (Bina, 2003).

مطالعات انجام شده در حوزه زنان و بررسی‌های تحلیل جنسیتی، بیانگر گستردگی نقش آنان (Khani & Choobchian, 2012) و جایگاه قابل توجه‌شان در فعالیت‌های گوناگون بوده (Jethi, Fotovati *et al.*, 2013) (2008); و نیز بیان‌کننده اهمیت بالای مشارکت آنها در عرصه‌های مختلف توسعه و بهره‌برداری متوازن و بهینه از منابع است (Akbari, 2013). با وجود نقش زنان در نظام‌های تولیدی روستاها (Hajiloo & Khani, 2009)، اما در شیوه‌های بهره‌برداری خانوادگی و سنتی از منابع طبیعی مشارکتشان جزء وظایف آنها محسوب شده (Ghaderzadeh, 2013; Koeing *et al.*, 2003) و کلیشه‌های موجود همواره آنها را به حاشیه رانده و نقش آنان را نادیده گرفته است (Hajiloo & Khani, 2009). به این ترتیب زنان شرکای نامرئی هستند (Mirlotfi *et al.*, 2013) که نقش آنها را نه خود و نه برنامه‌ریزان باور ندارند (Boozarjamhari *et al.*, 2010).

روش تحقیق

کلمه نقش، معانی مختلفی را در ذهن متبادر می‌سازد. یکی از متداول‌ترین مفاهیم نقش در ارتباط با اعمالی است که هر فرد به مناسبت پایگاه‌هایی که در جامعه دارد، انجام می‌دهد. از نظر کوتو نقش معرف رفتاری است که با توجه به مقام و پایگاه اجتماعی هر فرد، می‌توان از او انتظار داشت (Tavasoli, 2013). کوهن اصطلاح نقش را به رفتاری اطلاق می‌کند که دیگران از

این مرحله دسته‌بندی و تحلیل شده و در نهایت بر اساس این تحلیل، الگوی مفهومی مورد استفاده در طرح پرسش‌نامه به شکل فهرست انواع فعالیت‌های مدیریت مراتع که زنان در آنها نقش آفرینی می‌نمایند، استنتاج شد. ابزار گردآوری اطلاعات پژوهش تعداد ۴۴ پرسش‌نامه محقق ساخت است. برای تعیین حجم نمونه از جدول کرجسی و مورگان استفاده شد. سؤال‌های پرسش‌نامه از دو بخش سؤال‌های زمینه‌ای (فردی، اقتصادی، اجتماعی زنان)، سابقه دامداری و مالکیت دام خانوار و نیز سؤال‌های مرتبط با سهم زنان و مدت زمان صرف شده توسط آنان در انجام انواع فعالیت‌های مدیریتی مراتع شامل: بهره‌برداری، حفاظت، احیاء و توسعه مراتع می‌باشد؛ که به شکل سؤال‌های باز (آزاد) طرح شده است. برای تعیین اعتبار محتوایی پرسش‌نامه، از پانل متخصصان متشکل از اعضای هیئت علمی و کارشناسان ادارات جهاد کشاورزی، امور عشایری و ادارات منابع طبیعی و آبخیزداری استان لرستان و شهرستان الیگودرز بهره گرفته شد. نتایج مطالعه با استفاده از شیوه‌های توصیفی (جدول فراوانی دو بعدی و نمودار) و استنباطی (آزمون‌های همبستگی آرپرسون و اسپیرمن) ارائه شد. این تحقیق در سال ۱۳۹۵ انجام شد. با توجه به جدول شماره (۱) می‌توان توزیع جمعیتی را براساس جنسیت و تعداد خانوار حاضر در منطقه مشاهده نمود، که با توجه به تعداد خانوار منطقه حجم جامعه نمونه ۴۴ خانوار و شیوه تصادفی انتخاب گردید.

شول‌آباد شهرستان الیگودرز واقع در استان لرستان انجام شد. استان لرستان با مساحتی حدود ۲۸۳۰۸ کیلومتر مربع در ناحیه جنوب‌غربی ایران بین ۴۶ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۱ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه و ۴۰ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۲۳ دقیقه عرض شمالی از نصف‌النهار مبدأ واقع شده است. میانگین ارتفاع آن از سطح دریا ۲۲۰۰ متر است. پست‌ترین نقطه استان با ارتفاع ۲۳۹ متر در دشت‌های استان و بلندترین نقطه آن قله اشترانکوه با ارتفاع ۴۰۸۰ متر از سطح دریا در میان رشته‌کوه زاگرس قرار دارد. منطقه شول‌آباد یک کانون اسکان عشایری در حدود ۲۳ کیلومتری شهرستان الیگودرز در امتداد جاده الیگودرز-اصفهان و در فاصله ۱۴۹ کیلومتری شهر خرم‌آباد به‌عنوان مرکز استان لرستان قرار گرفته است. ساکنان منطقه عشایر کوچ‌رو هستند، بنابراین بافت اجتماعی منطقه عشایری متشکل از طوایف مختلف ایل بختیاری شاخه چهارلنگ و از باب می‌وند (میوند)، طایفه هیودی، تیره‌های پارسی، ملا، علی‌داد، علیوند، جمشیدوند، شاه حسن، پاپی و جودکی است. گویش ساکنان منطقه لری بختیاری و آداب و رسوم آنها نیز دارای ویژگی‌های این ایل است.

روش تحقیق

این تحقیق پژوهشی کاربردی است و به شیوه پیمایشی انجام شد. در مرحله اول مطالعه با حضور در جامعه مورد نظر اقدام به مشاهده و مصاحبه نامنظم (آزاد) و یادداشت‌برداری شد. داده‌ها و اطلاعات به دست آمده از

جدول ۱- نمایش توزیع جمعیتی جامعه کوچنده سامان چغاگرگ و دالانی

نام سامان عرفی	تعداد خانوار	جمعیت	تعداد زنان	تعداد مردان
چغاگرگ	۲۹	۱۵۳	۷۲	۸۱
دالانی	۱۸	۸۹	۳۶	۵۳
جمع کل	۴۷	۲۴۲	۱۰۸	۱۳۴

نتایج

در این تحقیق برای مشخص نمودن نقش زنان در مدیریت مراتع اقدام به تعیین سهم آنان در انجام فعالیت‌های گوناگون مرتبط با مراتع که خود می‌تواند بیانگر نقش آنان در مدیریت مراتع عشایری باشد، پرداخته شد. از آنجا که مدیریت مراتع شامل دو بخش بهره‌برداری و اصلاح، توسعه و حفاظت می‌باشد،

بنابراین نتایج به تفکیک هر بخش به‌طور مجزا بیان شد. براساس نتایج جدول شماره ۱ میانگین سنی زنان در این مطالعه نزدیک به ۴۱ سال است و بیش از ۵۲ درصد این زنان بی‌سواد و بقیه نیز حداکثر تحصیلاتی در حد ابتدایی دارند. تعداد افراد خانوار در این جامعه به‌طور میانگین حدود ۶ نفر است.

جدول ۲- اطلاعات زمینه‌ای زنان عشایر مورد مطالعه

متغیر	سطوح متغیر	فراوانی	درصد فراوانی	میانگین کل	بیشینه و کمینه	انحراف معیار
سن	۱۶-۳۰ سال	۱۴	۳۱/۸۲	۴۰/۷۰	۱۹	۱۲/۶۱
	۳۱-۴۵ سال	۱۴	۳۱/۸۲			
	۴۶-۶۰ سال	۱۴	۳۱/۸۲			
	۶۱-۷۵ سال	۲	۴/۵۴			
سواد	بی‌سواد	۲۳	۵۲/۲۷	-	-	-
	ابتدایی	۲۱	۴۷/۷۳			
	راهنمایی	۰	۰			
	متوسطه	۰	۰			
	دانشگاه	۰	۰			
بعد خانوار	۲-۴ نفر	۸	۱۸/۱۸	۶/۳۰	۲	۲/۰۸
	۵-۷ نفر	۲۳	۵۲/۲۷			
	۸-۱۰ نفر	۱۲	۲۷/۲۷			
	۱۱-۱۳ نفر	۱	۲/۲۸			

جدول ۳- وضعیت بهره‌برداری و مالکیت دام در خانواده زنان پاسخ‌دهنده

متغیر	سطوح متغیر	فراوانی	درصد فراوانی	میانگین کل	بیشینه و کمینه	انحراف معیار
تعداد دام داشتی (رأس)	<۸۰	۲۲	۵۰	۱۰۶/۵۹	۳۰	۵۸/۳۶
	۸۰-۱۶۰	۱۳	۲۹/۵۵			
سابقه دامداری (سال)	>۱۶۰	۹	۲۰/۴۵	۲۴/۱۶	۲۳۵	۱۴/۱۰
	<۲۰	۱۸	۴۰/۹۲			
	۲۰-۴۰	۲۰	۴۵/۴۶	۱۳/۶۲	۵۵	
	>۴۰	۶	۱۳/۶۲			

جدول ۲ نشان می‌دهد که میانگین تعداد دام داشتی هر خانوار بیشتر از ۱۰۶ رأس و متوسط سابقه دامداری آنان نزدیک به ۲۴ سال است.

یک کمترین و درجه پنجم بیشترین اهمیت را دارا بوده و در رتبه‌بندی فعالیت‌ها به لحاظ بیشترین سهم زنان، فعالیتی که در رتبه یک قرار دارد بیان‌کننده بیشترین سهم زنان در انجام آن فعالیت و به ترتیب فعالیت‌های با سهم کمتر در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

بهره‌برداری مراتع

در بیان درجه اهمیت فعالیت‌ها در مدیریت مراتع، درجه

جدول ۴- سهم و نقش زنان در انواع فعالیت‌های مرتبط با بهره‌برداری مراتع

رتبه فعالیت (به لحاظ بیشترین سهم زنان)	درجه اهمیت فعالیت در مدیریت مرتع (۱-۵)	ماهیت فعالیت به لحاظ شیوه مشارکتی انجام	میانگین مدت زمان میانگین کار (ساعت در سال) انجام	میانگین سهم زنان در ابتدای نقش (درصد)	شرح انواع فعالیت‌های موجود در مؤلفه مدیریتی	نوع مؤلفه مدیریتی
۱	۵	خانوادگی	۶۹۶/۸۹	۹۲/۰۵	تولید فراروده‌های لبنی	بهره‌برداری
۲	۳	انفرادی	۱۶۰/۱۹	۷۷/۶۷	شیردوشی	
۳	۱	خانوادگی	۲۴/۲۰	۷۵	نگهداری طیور	
۴	۱	انفرادی	۱۴/۴۸	۶۶/۶۷	پشم‌ریسی	
۵	۱	خانوادگی	۳۸/۵۳	۵۳/۰۵	پشم‌شویی	
۶	۵	خانوادگی	۴۴/۵۵	۵۱/۶۴	برداشت گیاهان دارویی و خوراکی	
۷	۳	خانوادگی	۱۰۴/۸۴	۴۴/۳۲	تیمار دام بیمار، بره و بزغاله‌ها	
۸	۵	خانوادگی	۱۴۷/۹۵	۳۵/۷۶	تیمار دام داشتی	
۹	۵	خانوادگی	۳۷۴/۹۴	۳۴/۶۰	چرانیدن دام	
۱۰	۳	فراخانوادگی	۵/۱۵	۳۱/۸۲	شستشوی دام	
۱۱	۴	خانوادگی	۳۷/۶۱	۲۸/۰۵	پروار بندی دام	
۱۲	۳	فراخانوادگی	۵/۵۴	۲۴/۱۸	واکسیناسیون دام	
۱۳	۲	فراخانوادگی	۳/۹۵	۲۱/۲۱	پشم و موجینی	
۱۴	۲	خانوادگی	۰	۰	تیمار سایر احشام	
-	۳	-	۱۱۸/۴۹	۴۵/۴۳	میانگین	

زمانی که آنان به انجام این فعالیت‌ها در طول سال اختصاص می‌دهند، ماهیت هر فعالیت به لحاظ مشارکت و درجه اهمیت هر فعالیت را در مدیریت مراتع از نظر زنان جامعه پاسخ‌دهنده

نتایج جدول ۳ نشان داد که زنان در هر یک از بخش‌های مرتبط با بهره‌برداری به چه میزان مشارکت داشته و سهم آنان در انجام این بخش‌ها چقدر است. همچنین میانگین مدت

فراخانوادگی و جمعی سهم کمتری را برعهده دارند. در بررسی درجه اهمیت فعالیت‌های بهره‌برداری در مدیریت مراتع از نظر جامعه مورد مطالعه چرانیدن دام در مرتع، تیمار دام داشتی، تهیه و تولید فراورده‌های لبنی و برداشت گیاهان دارویی و خوراکی با درجه اهمیت ۵ مهمترین فعالیت‌ها در مدیریت مراتع بوده و نگهداری طیور، پشم‌شویی و پشم‌ریسی با درجه اهمیت ۱ کمترین جایگاه را در مدیریت این عرصه‌ها دارند.

بیان می‌کند. براساس رتبه‌بندی نتایج این جدول زنان بیشترین سهم را در بین فعالیت‌های مرتبط با بهره‌برداری مراتع در تهیه و تولید فراورده‌های لبنی با میانگین ۹۲/۰۵ درصد و میانگین مدت زمان مصروفه ۶۹۷ ساعت در سال و کمترین سهم را در تیمار احشام و چارپایان دارند، به طوری که در امور چارپایان مشارکتی ندارند. در تقسیم‌بندی فعالیت‌ها به لحاظ مشارکت به سه گروه فعالیت‌های انفرادی، خانوادگی و فراخانوادگی تقسیم می‌شوند. در بین فعالیت‌های مورد مطالعه، زنان در فعالیت‌های انفرادی و خانوادگی بیشترین سهم را داشته و در فعالیت‌های

جدول ۵- سهم و نقش زنان در انواع فعالیت‌های مرتبط با حفاظت، احیاء و توسعه مراتع

رتبه فعالیت	مدیریت مرتع (۵-۱)	درجه اهمیت فعالیت در مدیریت مرتع (۵-۱)	ماهیت فعالیت به ابعاد شیوه مشارکتی انجام	میانگین مدت زمان میانگین کار (ساعت در سال) انجام	میانگین سهم زنان در ایفای نقش (درصد)	شرح انواع فعالیت‌های موجود در مؤلفه مدیریتی	نوع مؤلفه مدیریتی
۱	۵	۵	خانوادگی	۵۵/۸۵	۳۸/۷۹	کوچاندن مالگه	حفاظت
۲	۵	۵	انفرادی	۰	۲۶/۳۶	برداشت اصولی از گیاهان	
۳	۵	۵	انفرادی	۰	۱۰	حفاظت خاک و منابع آب	
۴	۵	۵	فراخانوادگی	۱/۷۵	۳/۶۰	کوچاندن دام‌ها	
۵	۳	۳	خانوادگی	۰	۰	خرید علوفه و کنسانتره	
-	۵	۵	-	۱۱/۵۲	۱۵/۷۵	میانگین کل	
۱	۵	۵	فراخانوادگی	۰/۵۳	۱۱/۱۱	احداث آبشخور و چاه	احیاء و توسعه
۲	۵	۵	فراخانوادگی	۰/۸۴	۱۰	کپه‌کاری، بذرکاری	
۳	۵	۵	فراخانوادگی	۰/۸۴	۱۰	فرق	
۴	۵	۵	فراخانوادگی	۰	۰	اجرای سیستم چرایی	
-	۵	۵	-	۰/۵۵	۷/۷۸	میانگین کل	

در بخش کوچاندن مالگه و در بخش احیاء و توسعه در احداث آبشخور و چاه مالرداری دارند. ایفای نقش زنان در اقدامات احیاء و توسعه مراتع بیشتر به صورت تهیه و تأمین تدارکات برای مردان و کارشناسان مجری طرح بوده است. همچنین

حفاظت، احیاء و توسعه مراتع جدول ۴، نتایج مربوط به دو بخش حفاظت، احیاء و توسعه مراتع و فعالیت‌های مرتبط با آنها را نشان می‌دهد. براساس این نتایج زنان بیشترین سهم را در حفاظت از مراتع

فراخواندگی برعهده دارند. براساس نظر زنان پاسخ‌دهنده، خرید علوفه و کنسانتره با درجه اهمیت مدیریتی ۳ در بین تمام فعالیت‌های حفاظت، احیایی و توسعه‌ای مراتع از اهمیت کمتری برخوردار است.

نتایج این جدول نشان می‌دهد که زنان سالانه بیشتر از ۵۵ ساعت وقت خود را به کوچاندن مالگه و جمع‌آوری و انتقال اسباب و وسایل مالگه خود اختصاص می‌دهند. همانطورکه مشاهده می‌شود در این بخش نیز زنان در فعالیت‌های انفرادی و خانوادگی سهم بیشتری را نسبت به فعالیت‌های

جدول ۶- نتایج آزمون‌های همبستگی اسپیرمن و متغیرهای دارای همبستگی معنی‌دار

متغیر مستقل	متغیرهای وابسته دارای همبستگی معنی‌دار	ضریب همبستگی (r)	سطح معنی‌داری (P-Value)
سن زنان	پشم‌شویی	-۰/۴۵**	۰/۰۰۲
	برداشت گیاهان دارویی و خوراکی	۰/۳۳*	۰/۰۲۷
	کوچاندن دام‌ها	-۰/۴۷**	۰/۰۰۱
	کوچاندن مالگه	-۰/۵۱**	۰/۰۰۰
بعد خانوار	واکسیناسیون دام	-۰/۳۴*	۰/۰۲۶
	شستشوی دام	-۰/۳۰*	۰/۰۴۷
	پشم و موجینی	-۰/۳۰*	۰/۰۴۷
	پشم‌شویی	-۰/۴۳**	۰/۰۰۴
سابقه دامداری خانوار	کوچاندن دام‌ها	-۰/۵۸**	۰/۰۰۰
	کوچاندن مالگه	-۰/۶۱**	۰/۰۰۰
	پشم‌شویی	-۰/۴۹**	۰/۰۰۱
تعداد دام خانوار	کوچاندن دام‌ها	-۰/۵۵**	۰/۰۰۰
	کوچاندن مالگه	-۰/۵۹**	۰/۰۰۰
	واکسیناسیون دام	-۰/۴۰**	۰/۰۰۷
	کوچاندن دام‌ها	-۰/۴۸**	۰/۰۰۱
	کوچاندن مالگه	-۰/۴۷**	۰/۰۰۱

با مدیریت مراتع رابطه معنی‌دار و منفی بین سه فعالیت پشم‌شویی، کوچاندن دام و مالگه مشاهده می‌شود. این امر می‌تواند نشان‌دهنده کاهش ایفای نقش زنان مسن‌تر در این فعالیت‌ها باشد، در حالی‌که رابطه سن زنان با برداشت گیاهان دارویی و خوراکی رابطه معنی‌دار مثبتی است و زنان جوان بر خلاف زنان مسن تمایل کمتری به بهره‌برداری از این گیاهان دارند.

در جدول ۵، همبستگی بین ویژگی‌های فردی، اقتصادی و اجتماعی و همچنین سوابق دامداری و مالکیت دام جامعه مورد مطالعه با کلیه مؤلفه‌های مدیریتی مراتع بیان شده است. در این بخش به علت کیفی بودن داده‌ها برای بررسی همبستگی متغیرها از آزمون اسپیرمن استفاده شد.

۱- سن زنان: به طوری‌که مشاهده می‌شود در بررسی رابطه متغیر مستقل سن زنان با سهم آنان در فعالیت‌های مرتبط

بودن سابقه دامداری و نیز بیشتر بودن تعداد دام اغلب در خانواده‌های قدیمی‌تر دیده می‌شود، که این خود نشان‌دهنده بالاتر بودن سن زنان در این خانواده‌ها و نیز داشتن فرزندان نوجوان و جوانی است که قادر به مشارکت در فعالیت‌ها گوناگون خانواده بوده و این همکاری نسل جوان موجب کاهش نقش زنان در عرصه‌های مختلف از جمله مدیریت مراتع می‌گردد. از سوی دیگر همانطور که مشاهده شد در هیچ‌یک از موارد رابطه معنی‌داری بین متغیرهای مورد بررسی با فعالیت تهیه و تولید فراورده‌های لبنی به‌عنوان مهمترین فعالیت انجام شده توسط زنان که بیشترین سهم را در انجام آن دارند، مشاهده نشد. این امر خود بیان‌کننده آن است که با وجود تفاوت‌های ویژگی‌های فردی، اقتصادی و اجتماعی، سابقه دامداری و مالکیت دام خانواده زنان مورد مطالعه، آنان سهم یکسانی در این فعالیت دارند.

۲- بعد خانوار: در بررسی رابطه بعد خانوار زنان با سهم آنان در انجام فعالیت‌های مدیریتی رابطه منفی و معنی‌داری در تمام موارد مشاهده شد. شاید دلیل این امر افزایش نیروی کار در خانواده باشد. به‌طوری‌که در جامعه مورد مطالعه مشاهده شد که فرزندان گرچه پس از تشکیل خانواده اقدام به برپایی چادر در نقاط دیگر عرصه می‌کنند، اما اغلب فعالیت‌های خانوار به‌طور مشارکتی و با همکاری فرزندان جوان و همسران آنان انجام می‌شود. این وضعیت خود سبب بالا رفتن تعداد افراد همکار شده و در نتیجه نقش زنان مسن با افزایش بعد خانوار کاهش یافته است.

۳- سابقه دامداری و تعداد دام خانواده: شاید بتوان رابطه معنی‌دار و منفی بین سابقه دامداری و تعداد دام خانوار با فعالیت‌هایی مانند پشم‌شویی، واکسیناسیون دام، کوچاندن دام‌ها و کوچاندن مالگه را نیز به این امر نسبت داد، که بالا

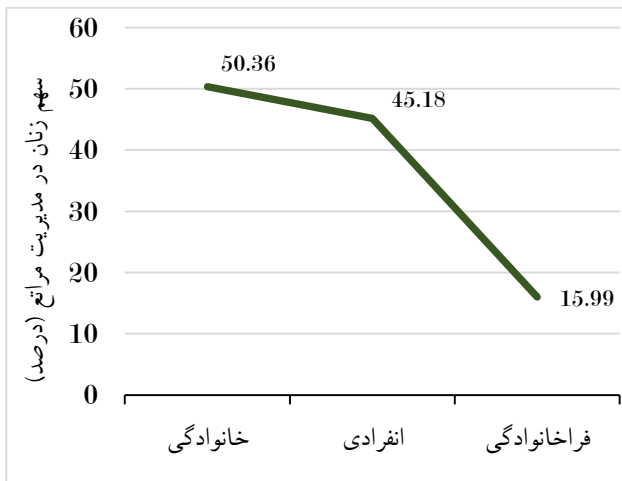
جدول ۷- نتایج آزمون‌های همبستگی آر پیرسون و متغیرهای دارای همبستگی معنی‌دار

متغیر مستقل	متغیرهای وابسته دارای همبستگی معنی‌دار	ضریب همبستگی (r)	سطح معنی‌داری (P-Value)
	واکسیناسیون دام	۰/۳۳*	۰/۰۲۷
سواد زنان	پشم‌شویی	۰/۴۸**	۰/۰۰۲
	کوچاندن دام‌ها	۰/۳۶*	۰/۰۱۶
	کوچاندن مالگه	۰/۴۸**	۰/۰۰۱

این بخش‌ها دانست و بیان کرد که به‌طور مستقیم متغیر سواد منجر به این رابطه مثبت و معنی‌دار نشده است. در شکل ۱، تغییرات سهم زنان در مدیریت مراتع برحسب نوع فعالیت مدیریتی نمایش داده شده است. براساس این نمودار زنان بیشترین سهم را در بهره‌برداری داشته و همانطور که مشاهده می‌شود نمودار مورد نظر با شیب تند به سمت فعالیت‌های حفاظتی کاهش می‌یابد؛ به‌طوری‌که سهم آنان در حفاظت مراتع به‌طور تقریبی یک سوم سهم آنان در بهره‌برداری است. در قسمت دوم نمودار مشاهده می‌شود که سهم فعالیت‌های اصلاحی نیز حدود یک دوم فعالیت‌های حفاظتی است.

جدول ۶ نتایج بررسی همبستگی متغیر مستقل سواد زنان با سهم آنان را در مدیریت مراتع با استفاده از آزمون آر پیرسون که در بررسی همبستگی‌های کمی کاربرد دارد، نشان می‌دهد. مثبت بودن رابطه معنی‌دار بین متغیر مستقل سواد و مشارکت زنان در فعالیت‌هایی مانند واکسیناسیون دام، پشم‌شویی، کوچاندن دام‌ها و کوچاندن مالگه را می‌توان بیشتر ناشی از سن این گروه از زنان دانست؛ به‌طوری‌که زنان باسواد جامعه مورد مطالعه اغلب زنان جوانی هستند که در مدرسه عشایری حداکثر تا پایه ۴ ابتدایی تحصیل کرده‌اند. شاید بتوان نیروی جوانی و نبودن فرزندان که به لحاظ سنی بتوانند در امور خانواده همکاری کنند را دلیلی برای ایفای نقش بیشتر زنان باسواد در

دارند. به نحوی که سهم آنان در فعالیتهای فراخانوادگی و گروهی به صورت جمعی و با مشارکت سایر افراد از جمله سایر بهره‌برداران و کارشناسان منابع طبیعی بوده و در سطح حداقل قرار داشت.

شکل ۲- سهم زنان در مدیریت مراتع برحسب ماهیت کار

در شکل ۲، تغییرات سهم زنان در مدیریت مراتع بر حسب ماهیت کار بیان شد. در این نمودار زنان بیشترین مشارکت را در فعالیتهایی که به صورت خانوادگی انجام می‌شوند داشته و در بخش دوم در انجام فعالیتهای انفرادی سهم بالایی

شکل ۱- سهم زنان در مدیریت مراتع برحسب نوع فعالیت

دامداری را ۹۰ درصد دانسته‌اند) و نیز Ghanbari و همکارانش (۲۰۱۳) که سهم زنان را در امور دام و دامداری ۶۳ درصد می‌دانند. در این تحقیق مشاهده شد که زنان با داشتن بیش از نیمی از سهم برداشت گیاهان دارویی و خوراکی در بهره‌برداری از محصولات فرعی مراتع نیز نقش مؤثری را ایفا می‌کنند. Asgari Moghaddam (۲۰۰۸) نیز سهم زنان روستایی و عشایری را در بهره‌برداری از گیاهان دارویی و محصولات ثانویه مراتع مهم و قابل توجه می‌داند. این در حالیست که نقش آنان در سایر بخش‌های مدیریتی که اهمیت بالایی در حفظ، حراست و احیای مراتع دارد چندان قابل توجه نبوده و به عبارت دیگر آنان از شیوه‌های نوین مشارکت در مدیریت مراتع که اغلب نیازمند آموزش و کسب مهارت‌های ویژه جهت اجرا هستند، به دور مانده‌اند. همچنین نتایج نشان داد که زنان عشایر بیشترین تمایل را به انجام فعالیتهایی در سطح خانواده خود و نیز فعالیتهای انفرادی داشته و کمترین سهم را در انجام فعالیتهای فراخانوادگی و جمعی دارند. با توجه به اینکه اغلب فعالیتهای حفاظتی،

بحث

مدیریت مراتع به سه بخش بهره‌برداری، حفاظت و احیاء و توسعه مراتع تقسیم می‌شود. به‌طور کلی نتایج تحقیق نشان می‌دهد که امروزه زنان عشایر همانند گذشته اغلب در عرصه شیردوشی دام و امور تولیدی و تبدیلی محصولات دامی و لبنی ایفای نقش می‌کنند. این امر بیانگر نقش همیشگی و مداوم زنان عشایر در عرصه تولید محصولات دامی بوده و با نتایج تحقیقات (Bina, 2003) که ۶۳ درصد تولیدات دامی را محصول فعالیت زنان دانسته و همچنین نتایج تحقیقات Ahmad (۲۰۱۳) و Arshad و همکاران (۲۰۱۳) که بیانگر مشارکت بالای زنان در مدیریت شیردوشی و فراوری محصولات دامی هستند و Heidari و Jahannama (۲۰۰۳) که سهم زنان را در تولید محصولات دامی نزدیک به ۵۰ درصد می‌دانند، همسویی دارد. از سوی دیگر نتایج این تحقیق سهم زنان را در دامداری که عمده‌ترین شکل بهره‌برداری از مراتع عشایری منطقه است، کمتر از سهم زنان در تحقیقات Hayati و همکارانش (۲۰۱۱) می‌داند (سهم زنان عشایری در

منابع مورد استفاده

- اصلاحی و احیایی مراتع به شکل جمعی انجام شده و فراتر از محدوده خانه و خانواده انجام می شود، سهم کم زنان در برنامه های حفاظتی و اصلاحی مراتع می تواند مؤید سهم کم این جنسیت در امور جمعی و با مشارکت همگانی نیز باشد. از سوی دیگر، نتایج این تحقیق بیانگر آن است که گرچه در برخی مناطق خانواده های عشایری شکل خانوار هسته ای به خود گرفته اند، اما همچنان مشارکت و همیاری آنان در فعالیت های گوناگون از جمله بهره برداری و مدیریت مراتع نشان دهنده الگوی خانواده گسترده بوده و همه افراد خانواده در انجام امور و پذیرش مسئولیت ها مشارکت دارند. به طوری که زنان در خانواده های قدیمی تر با وجود حضور فرزندان متأهل خود و بهره مندی از نیروی کار آنان و حتی نوه های جوان خود در بهره برداری مراتع سهم و مسئولیت های کمتری دارند.
- در پایان پیشنهاد می شود برای به کارگیری هر چه بیشتر و بهتر توان زنان عشایری و فراهم نمودن زمینه های لازم برای افزایش مشارکت و نقش آفرینی این قشر جامعه عشایری، که به طور متوسط نیمی از جمعیت نظام اجتماعی عشایری کشور را تشکیل می دهند؛ با تشکیل کلاس های آموزشی و ترویجی و آشنا نمودن آنان با شیوه اجرا و اهداف برنامه های مدیریتی مراتع در امر حفاظت، احیاء و توسعه این عرصه ها گامی مؤثری برداشته شود. همانطور که محققان بسیاری این زنان را عوامل مهمی در حفظ و حراست منابع طبیعی تجدیدشونده کشور دانسته و معتقدند که آنان پیوند اصلی را با این منابع دارند (Akbari, 2013). همچنین تحقیقات نشان داده اند که زنان در کشورهای در حال توسعه تماس مستقیم بسیاری با محیط زیست و منابع طبیعی دارند (Akbari, 2013). آنان آگاهی بالایی نسبت به منابع طبیعی داشته (Najafian & Namdari, 2013) و برخورد محافظه کارانه (Ghaniyan et al., 2010) و عملکرد مسئولانه (Sohrabzadeh, 2004) آنان در ارتباط با این منابع امری است که با وظایف و نقش های محوله به آنان در بهره برداری از این عرصه ها ارتباطی تنگاتنگ دارد (Ghadiri Maasoom et al., 2005).
- Ahmad, T. I., 2013. The role of rural women in livestock management: socio-economic evidences from diverse geographical locations of Punjab (Pakistan). (Doctoral dissertation, Université Toulouse le Mirail Toulouse II).
 - Akbari, H., 2013. The role of women in sustainable development of environment. *Journal of Women in Development and Politics*, 10(4), 37-56.
 - Arshad, S., Muhammad, S. and Ashraf, I., 2013. Women's participation in livestock farming activities. *Journal of Animal & Plant Sciences*, 23(1): 304-308.
 - Asgari Moghadam, Z., 2008. The role of women in desertification and sustainable development of natural resources. *Agriculture & Food Monthly*, 69, 58-61.
 - Batebi, M., and Soltani, S. H., 2014. Strategies to increase women participation in environmental management in Iran. *Journal of Agricultural and Sustainable Development*, 47, 23-29.
 - Bina, L., 2003. Investigating the role of women's participation towards dealing with desertification and the factors affecting their participation in Hable-Rood desertification in Semnan province. Master Thesis. Tarbiat Modares University. Tehran, Iran.
 - Boozarjamhari, K. H., Shayan, H. and Sadeghi, F., 2010. Determining the participation of rural women in agricultural activities (Case study: East and North Bnajooy villages of the Bonab East Azerbaijan). *Journal of Arid Regions Geographics Studies*, 1(1), 69-86.
 - Coser, L. and Rosenberg, B., 2015. The fundamental sociological theories. Translated by Ershad, F. 6ed Edition, Neii Publication, Tehran, Iran, 656p.
 - Dahrendorf, R., 2015. *Homo sociologicus*. Translated by Khadivi, Gh, R. 3ed Edition, Agah Publication, Tehran, Iran, 152p.
 - Fotovati, H., Salmanzadeh, S. and Ghaniyan, M., 2013. Clarification of the role of rural women's participation in rural development. (Case study: Shavor villages of the Shoosh). *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 43(4); 677-692.
 - Ghaderzadeh, A. and Yousefvand, H. A., 2013. Sociological factors effective in women's Civic participation. *Journal of Women in Development and Politics*, 10(4); 101-126.
 - Ghadiri Maasoom, M., Mahdavi, M. and Barghi, H., 2005. Statistical analysis of growth trends and developments in employment in rural areas of Isfahan province. *Geographical Research Quarterly*, 54, 1553-172.
 - Ghanbari, Y., Hajariyan, A., Ansari, R. and Kiyani, F.,

- in rural spaces and its effects on women's participation (A comparative study on Moreedan villages of the Langrood and Holi villages of the Pavah). *Journal of Rural Research*, 3(11); 138-162.
- Koeing, A. M., Saifuddin, A., Bazle, H. and Mozumder, Kh., 2003. Women's status and domestic violence in rural Bangladesh individual and community level effects. *Demography*, 40(2); 269-288.
 - Mirlotfi, M. R., Bandani, M. and Shahraki, S., 2013. Investigating of women's hidden work role in rural households welfare. *Journal of Spatial Planning*, 3(10); 49-68.
 - Najafian, M. and Namdari, R., 2013. A survey on effective socio-economic factors on women's performance in protecting the environment. *Journal of Woman and Culture*, 11; 89-98.
 - Ofei-Manu, P., 2009. Gender and environment in Japanese workplace. *International Journal of innovation and sustainable Development*, 4(2/3); 150-164.
 - Sathiabama, K., 2010. Rural women empowerment and entrepreneurship development. *Journal of Women Empowerment*, Id (2475), 1-8.
 - Shadi Talab, J. and Khanjaninejad, L., 2012. Rural residents' attitude towards rural women's abilities in village executive management (Case study: Paltkaleh villages and Balapapkiyadeh of the Langrood). *Journal of Rural Research*, 3(12); 135-160.
 - Sohrabzadeh, H., 2004. Women, environmental protection and natural resources. *Message of Woman Monthly*, 12(156); 280-288.
 - Tanzeel Ur Rehman, A., 2012. Women participation in socio-economic development in agriculture areas of Pakistan. *Universal Journal of Management Social Sciences*, 2(10); 9-20.
 - Tavasoli, Gh, A., 2013. *Sociological Theories*. 18ed Edition, Samt Publication, Tehran, Iran, 552p.
 - 2013. Identify the factors and barriers of rural women's participation in agricultural activities. *Journal of Rural Planning and Research*. 2, 71-78.
 - Ghaniyan, M., Khani, F. and Ghadiri Maassom, M., 2008. The role of rural women in the exploitation, conservation and restoration of desert areas (Case study: Khoozestan province). *Journal of Women Studies*, 6(1), 119-135.
 - Hajiloo, F. and Khani, F., 2009. The effect of men's attitudes to create independent groups of rural women (Case Study: East Azerbaijan Province). *Journal of Village and Development*, 1, 151-171.
 - Hatyati, B., Ghahramanzadeh, M., Khodaverdizadeh, M. and Najafi, N., 2011. Investigating factors that affecting the acceptance of rural livestock's insurance in Salmas. *Journal of Animal Science Research*, 2, 28-38.
 - Heidari, Gh. and Jahannama, F., 2003. Abilities of women in the rural agriculture. *Journal of Women Research*, 1(36); 129-146.
 - Iffat, T., 2006. Women's role in use and management of rangeland resources in semi-arid mountains: a case study from Karak district, North Pakistan. *Sustainable Sloping Lands and Watershed Management Conference*, Department of Geography. University of Peshawar. Pakistan, 467-477.
 - Jethi, R., 2008. Participation of farm women in potato production. *Indian Research Journal Extension Education*, 8(1); 63-65.
 - Khani, F., 1997. Position and role of women in sustainable development process. Master Thesis in Rural Geography. Tarbiat Modares University. Tehran, Iran.
 - Khani, F., 2012. Gender analysis in understanding the effects of rural tourism (case study: Cansologhan in the Northwest of Tehran). *Journal of Rural Development*, 3(11); 25-44.
 - Khani, F. and Choobchian, Sh., 2012. Gender relations

Analysis on the women's role in the management of nomadic rangelands (Case study: Allotments of Shoul Abad region in Lorestan province)

L. Khakipour^{1*}, H. Barani², A. Abedi Sarvestani³ and S. Gholamrezai⁴

1*- Corresponding author, Ph. D. Student of Rangeland Science, Gorgan University of Agricultural Sciences & Natural Resources, Golestan, Iran, Email: L_khakipour@yahoo.com

2- Associate Professor, Department of Range Management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Golestan, Iran

3- Assistant Professor, Department of Agricultural Extension, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Golestan, Iran

4- Assistant Professor, Department of Rural Development, Lorestan University, Lorestan, Iran

Received:10/3/2017

Accepted:5/5/2018

Abstract

This study was aimed to investigate the effect of labour division pattern on rangeland management activities in nomadic families as well as women's role in management of rangelands in two allotments in Shoul Abad region, Aligudarz Township, in Lorestan province. This research was conducted by using survey method. In the first section, some data were collected using irregular interview and observation, and then obtained data was used in a questionnaire design. To determine sample size, Krejcie-Morgan-sample-size-table was used. In quantitative section, a total number of 44 questionnaires with open-ended questions were completed by nomadic women. Rangeland management was studied in three sections of exploitation, conservation, restoration and development. The findings of the present study showed that the effect of labor division pattern on the activities of these families is such that women play their most roles in rangeland exploitation and have a smaller role in the conservation and restoration of rangelands. The results also showed that nomadic women as in the past have played a significant role in the production of livestock and dairy products as well as harvesting of medicinal and edible plants, and they have an important role in the production and supply of these products.

Keywords: Labor division, women's role, nomadic rangelands, Shoul Abad.